

Recenzowana praca zbiorowa stanowi drugi tom w ramach trzyczęściowego cyklu publikacji o wspólnym tytule *Addenda do dziejów oświaty* pod redakcją Iwony Michalskiej i Grzegorza Michalskiego. Dotychczas ukazały się następujące: tom pierwszy — *Addenda do dziejów oświaty. Z badań nad prasą XIX i początków XX wieku*³ oraz tom trzeci — *Addenda do dziejów oświaty. Z badań nad prasą drugiej połowy XX i początków XXI wieku*⁴. We Wstępie omawianej pracy (s. 8) redaktorzy cyklu wskazują, że prasa minionych okresów historycznych może stanowić cenne źródło do badania ich dziejów, a zatem — także dziejów oświaty. Periodyki, które dla dawnych pokoleń stanowiły środek przekazu informacji, wiedzy, kultury, dla współczesnych stanowią cenne źródło wiedzy o minionych zjawiskach i zdarzeniach (s. 8). Redaktorzy zauważają przy tym, że przydatne do tego celu mogą być nie tylko czasopisma *stricto* pedagogiczne, ale i wykraczające poza ten zakres tematyczny. Takim właśnie różnorodnym periodykom o charakterze powszechnym, ukazującym się w Polsce okresu międzywojennego (młodzieżowym, codziennym, kobiecym, społeczno-kulturalnym, tematycznym), oraz ich znaczeniu jako źródła do badań nad dziejami oświaty i wychowania tego czasu poświęcona została recenzowana praca.

Na dosyć obszerne, 348-stronicowe opracowanie, składają się 22 artykuły, przygotowane przez autorów z wielu ośrodków naukowych z całego kraju, w tym m.in. z Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, Uniwersytetu Szczecińskiego, Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie, Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, Uniwersytetu Gdańskiego, Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach, Regionalnego Ośrodka Doskonalenia Nauczycieli „WOM” w Częstochowie, Uniwersytetu Pedagogicznego im. KEN w Krakowie, Uniwersytetu Łódzkiego, Uniwersytetu Wrocławskiego, Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Centrum Doskonalenia Nauczycieli w Koninie oraz Wyższej Szkoły Informatyki i Ekonomii Towarzystwa Wiedzy Powszechnej w Olsztynie.

Praca została podzielona na trzy części, poprzedzone Wstępem. Podział determinowała problematyka podejmowana na łamach opisywanych czasopism (s. 8). I tak, część pierwsza zatytułowana została „Z problemów teorii i praktyki wychowawczej”, część druga – „Rozważania o szkolnictwie i instytucjach oświatowych”; trzecia natomiast – „Zagadnienia oświaty i opieki społecznej”.

W pierwszej części znalazło się 8 artykułów następujących autorów: Aldony Zakrzewskiej (Uniwersytet Warmińsko-Mazurski), Elżbiety Magiery (Uniwersytet Szczeciński), Agnieszki Pawluk-Skrzypek (Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego

---

³ Łódź 2013.

⁴ Łódź 2013.

w Warszawie), Edyty Wolter (Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie), Krzysztofa Jakubiaka (Uniwersytet Gdański), Izabeli Krasieńskiej (Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach), Piotra Sławińskiego (Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa im. Prof. S. Tarnowskiego w Tarnobrzegu), Jarosława Durki (Regionalny Ośrodek Doskonalenia Nauczycieli „WOM” w Częstochowie) oraz Jana Rysia (Uniwersytet Pedagogiczny im. KEN w Krakowie). Z czasopism okresu międzywojennego autorzy wydobywali wątki dotyczące wychowania. Traktują one o wychowaniu sportowym, katolickim, spółdzielczym, zdrowotnym, ekologicznym, biografistycie, jak również propagandzie ideologicznej w czasie rządów sanacji. Poddane analizie zostały tutaj czasopisma kierowane do różnych grup odbiorców: pedagogów („Miesięcznik Katechetyczny i Wychowawczy”, „Wychowanie Fizyczne”), młodzieży („Młody Spółdzielca”, „Młodzi idą...”, „Młodzież Abstynencka”), żołnierzy („Żołnierz Polski”, „Wiarus”), przyrodników („Ochrona przyrody”), a także adresatów działań organizacji społecznych („My Młodzi”⁵, „Przyjaciel Trzeźwości”⁶, „Świt”⁷, „Trzeźwość”⁸). Ponadto Krzysztof Jakubiak w artykule *Udział społeczno-kulturalnych i pedagogicznych wydawnictw periodycznych w wypracowywaniu i upowszechnianiu ideologii wychowawczej sanacji*, przedstawia wyniki badań nad periodykami wydawanymi przez Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego.

Druga część recenzowanej publikacji zawiera 7 artykułów, autorstwa Katarzyny Rogozińskiej (Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach), Grzegorza Michalskiego (Uniwersytet Łódzki), Aleksandry Lubczyńskiej (Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach), Beaty Szczepańskiej (Uniwersytet Łódzki), Krystyny Baranowicz (Uniwersytet Łódzki), Agnieszki Suskiej (Uniwersytet Wrocławski) i Krzysztofa Ratajczaka (Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu). Tematyka poruszana w tej części dotyczy oceny ówczesnego szkolnictwa dokonanej przez środowiska katolickie (wyrażanej na łamach „Przeglądu Diecezjalnego” i jezuickiego „Przeglądu Powszechnego”), kwestii związanych z doskonaleniem zawodowym nauczycieli szkół specjalnych („Szkoła Specjalna”), oświaty dorosłych („Samorząd”), a także ogólnych zagadnień pedagogicznych, omawianych w radomskim periodyku „Nasze Drogi”. Tę część zamyka artykuł K. Ratajczaka, który przedstawił tematykę oświaty średniowiecznej poruszaną w międzywojennych czasopismach naukowych.

Trzecia, ostatnia, część zawiera 7 artykułów, w których Joanna Sosnowska (Uniwersytet Łódzki), Teresa Gumuła (Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach), Piotr Gołdyn (Centrum Doskonalenia Nauczycieli w Koninie), Urszula Wróblewska (Uniwersytet w Białymstoku), Renata Knyspel-Kopec, Łucja Kabzińska (Wyższa Szkoła Informatyki

---

⁵ Organ ruchu abstynenckiego wśród młodzieży ukraińskiej, wydawany od 1928 r. przez młodzież gimnazjalną z Rohatyna (s. 91).

⁶ Organ Związku Bractw Wstrzemięźliwości Archidiecezji Gnieźnieńskiej i Poznańskiej, od 1934 r. także organ Katolickich Kół Abstynentów (s. 91–92).

⁷ Organ Polskiej Ligi Przeciwalkoholowej, Towarzystwa Abstynenckiego „Wyzwolenie”, Związku Księży Abstynentów, Księży Moderatorów Bractw Wstrzemięźliwości oraz Polskiej Młodzieży Abstynenckiej (s. 92).

⁸ Organ Polskiego Towarzystwa Walki z Alkoholizmem „Trzeźwość” (s. 92).

i Ekonomii Towarzystwa Wiedzy Powszechnej w Olsztynie) oraz Krzysztof Kabziński (Uniwersytet Warmińsko-Mazurski) przedstawiają wyniki badań nad prasą II RP dotyczące problematyki: opieki społecznej i związanych z nią kwestii prawnych (m.in. „Opiekun Społeczny”, „Praca i Opieka Społeczna”), społeczno-kulturalnej i edukacyjnej sytuacji Tatarów w Polsce („Rocznik Tatarski”, „Życie Tatarskie”, „Przegląd Islamski”), a także edukacyjnych treści pojawiających się na łamach czasopism kobiecych („Moja Przyjaciółka”, „Bluszcz”) oraz periodyków regionalnych („Głos Koniński”, „Dziennik Zarządu Miasta Łodzi”).

Autorzy poszczególnych artykułów wszystkich trzech części recenzowanego przeze mnie drugiego tomu *Addendy do dziejów oświaty* w ciekawy sposób przybliżają czytelnikowi problematykę wychowania i oświaty w okresie międzywojennym. Różnorodność wykorzystanych źródeł czyni z recenzowanej pracy cenne źródło do poszerzenia wiedzy na temat społecznej, edukacyjnej i kulturalnej rzeczywistości II Rzeczypospolitej. Tym cenniejsze, że dotyczące wielu funkcjonujących ówczesnie środowisk społecznych i ideowych: katolickiego, sanacyjnego, tatarskiego, młodzieżowego, a także kobiecego. Co więcej, zawarte w pracy artykuły oprócz przedstawienia zjawisk ogólnopolskich zapoznają czytelnika także ze specyfiką funkcjonowania oświaty w konkretnych regionach Polski. Omawiają bowiem też czasopisma o tematyce lokalnej, wydawane w Warszawie, Kielcach, Sandomierzu, Radomiu, Koninie, Dąbrowie Górniczej oraz Łodzi. Praktycznie każdy artykuł rozpoczyna się od uwag o dziejach analizowanego w nim czasopisma. Razem uwagi te składają się na istotny wycinek historii polskiego czasopiśmiennictwa tamtego okresu.

Za główny walor pracy należy – według mnie – uznać jej pewne nowatorstwo na gruncie nauk społecznych i historycznych, tj. zwrócenie uwagi na fakt, że czasopisma mogą być przydatne w takim charakterze również dla pedagogów, nawet jeśli w chwili, gdy się ukazywały, nie były kierowane bezpośrednio do nich, lecz do innej grupy odbiorców. Dotąd bowiem materiały tego rodzaju nie były zbyt szeroko wykorzystywane jako źródło informacji o wychowaniu w minionych okresach (w tym zakresie szczególnie wart odnotowania jest artykuł I. Krasieńskiej i P. Sławińskiego dotyczący prasy abstenenckiej — por. s. 108). Być może recenzowana publikacja stanie się inspiracją do podjęcia podobnych badań również przez innych autorów.

Ciekawym wzbogaceniem pracy są ilustracje przedstawiające strony tytułowe czasopisma „Młody Spółdzielca”, omawianego w artykule E. Magiery („*Młody Spółdzielca*” – *czasopismo propagujące wychowanie spółdzielcze*), jak również fragmenty wierszy publikowanych w tymże periodyku oraz w czasopismach omawianych w artykułach autorstwa J. Durki (*Wartości edukacyjne w Miesięczniku Młodzieży Szkół Średnich Dąbrowy Górniczej „Młodzi idą...” w dwudziestolecie międzywojennym*), I. Krasieńskiej i P. Sławińskiego (*Prasa abstenencka w Polsce (1918–1939) źródłem informacji na temat wychowania do życia w trzeźwości wśród dzieci i młodzieży*) oraz P. Gołdyna (*Zagadnienia pedagogiczne i oświatowe na łamach „Głosu Konińskiego” (1921–1939)*). Szkoda, że większa liczba autorów nie zdecydowała się przybliżyć czytelnikowi wyglądu analizowanych czasopism. Bez wątpienia uatrakcyjniłoby to całość publikacji, zwłaszcza traktowanej jako źródło ogólnohistoryczne.

Ciekawą pracę stanowi także artykuł Krzysztofa Jakubiaka, pt. *Udział społeczno-kulturalnych i pedagogicznych wydawnictw periodycznych w wypracowywaniu i upowszechnianiu ideologii wychowawczej sanacji*, który z jednej strony przedstawia wyniki badań nad periodykami sanacyjnymi, a z drugiej – odsyła zainteresowanych tą tematyką także do innej swej pracy pt. *Wychowanie państwowe jako ideologia wychowawcza sanacji. Kształtowanie i upowszechnianie w periodycznych wydawnictwach społeczno-kulturalnych i pedagogicznych*⁹.

Pomimo niewątpliwych walorów naukowych poszczególnych artykułów zawartych w pracy oraz jej wartościowej myśli przewodniej, jaką jest poszukiwanie informacji o oświacie i wychowaniu międzywojennym w czasopismach niepedagogicznych tego okresu, można zgłosić pod jej adresem także kilka uwag krytycznych.

Należy wskazać, że artykuły różnią się od siebie stopniem wnikliwości. Większość z nich w sposób interesujący przekazuje dużą liczbę informacji o treściach analizowanych czasopism.

Pewne zastrzeżenia budzi też strona redakcyjna pracy. Choć redaktorzy wskazali we wstępie kryterium jej podziału na części, to podział ten i tak pozostał – moim zdaniem – nieczytelny. W szczególności szerszego wyjaśnienia wymagałoby rozróżnienie pomiędzy „problemami teorii i praktyki wychowawczej” (część pierwsza) a „zagadnieniami oświaty i opieki społecznej” (część trzecia). W braku takiego wyjaśnienia, nie wiadomo w istocie dlaczego podjęto decyzję o umieszczeniu konkretnych artykułów w ramach tej, a nie innej części pracy. Tak na przykład wydaje się, że artykuł P. Gołdyna, *Zagadnienia pedagogiczne i oświatowe na łamach „Głosu Konińskiego” (1921–1939)*, umieszczony w części trzeciej, równie dobrze mógłby się znaleźć w części pierwszej, a zważywszy, że zawiera on również takie rozdziały, jak „Sprawy nauczycieli” (s. 268–270), „Informacje z życia szkół” (s. 270–275) czy „Plany oświatowe” (s. 275–276) — także w części drugiej („Rozważania o szkolnictwie i instytucjach oświatowych”).

Kwestionować można też wyróżnienie wyłącznie w ramach części trzeciej zagadnień opieki społecznej. W efekcie bowiem, tylko tam mógł zostać umieszczony artykuł K. Kabzińskiego, *Z zagadnień organizacyjno-prawnych opieki społecznej w Polsce (w świetle czasopiśmiennictwa okresu dwudziestolecia międzywojennego)*, podczas gdy kwestiom instytucjonalnym (tyle że ograniczonym *stricte* do szkolnictwa) poświęcona jest, zgodnie z jej tytułem, część druga.

Zwrócić trzeba wreszcie uwagę na niedociągnięcia edytorskie. W artykułach I. Krasieńskiej i P. Sławińskiego (na s. 104) oraz Krzysztofa Kabzińskiego (na s. 343) znalazły się błędy ortograficzne. Ponadto liczne omyłki pisarskie (tzw. literówki) pojawiają się w artykułach I. Krasieńskiej i P. Sławińskiego (na s. 93), J. Rysia (na s. 126), K. Rogozińskiej (na s. 139, 140, 142, 143), K. Ratajczaka (na s. 220), J. Sosnowskiej (na s. 244) i U. Wróblewskiej (na s. 285). Dodatkowo w artykule K. Ratajczaka zamiast nazwy „Katolicki Uniwersytet Lubelski” użyto omyłkowo nazwy „Katolicki Uniwersytet Wileński” (s. 213–14).

---

⁹ K. Jakubiak, *Wychowanie państwowe jako ideologia wychowawcza sanacji. Kształtowanie i upowszechnianie w periodycznych wydawnictwach społeczno-kulturalnych i pedagogicznych*, Bydgoszcz 1994.

Mimo powyższych zastrzeżeń, omawiane opracowanie stanowi niewątpliwie cenną i ciekawą (ze względu na ich nietypowość) analizę źródeł do badania dziejów oświaty i wychowania w dwudziestoleciu międzywojennym, i jako taka może być polecona historykom, pedagogom, historykom wychowania, jak również wszystkim osobom interesującym się historią II Rzeczypospolitej.

Magdalena Lewicka

Ks. Adam Orczyk, *Zarys historii szkolnictwa i myśli pedagogicznej*, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 2008, ss. 359

DOI: 10.14746/BHW.2014.31.16

Pisanie podręcznika, który jest syntezą określonej dziedziny wiedzy, stanowi wielkie wyzwanie dla autora. Aby na nie w pełni odpowiedzieć, trzeba zrealizować kilka warunków, do których należą przede wszystkim przygotowanie merytoryczne i metodyczne. Nie da się tego osiągnąć bez bogatego doświadczenia dydaktycznego. Podręcznik bowiem w określony sposób kształtuje osobowość czytelnika, a więc powinien spełnić również kryteria psychorozwojowe.

Ukazanie się kolejnego podręcznika do historii wychowania jest wydarzeniem ważnym pod każdym względem. Mowa tu o *Zarysie historii szkolnictwa i myśli pedagogicznej* A. Orczyka. To drugi podręcznik z tej dziedziny opublikowany przez Wydawnictwo Akademickie „Żak” po 1989 r. Jego Autor względnie dość poprawnie zaplanował, i co najważniejsze, przedstawił na 359 kartach (22,5 arkuszy drukarskich) w miarę pełny zarys historii wychowania. W odróżnieniu od innych podręczników wydanych po 1989 r., ten jest bardzo dobrze skonstruowany. Wszystko ma logiczne powiązanie i uzasadnienie, utrzymane jest w wyważonej proporcji treści do faktów i problemów, co niewątpliwie podnosi zalety podręcznika. Niekiedy są prezentowane szczegóły, które będąc ukonkretnieniem narracji, stanowią jednocześnie podstawę do ewentualnego bliższego zainteresowania się określoną problematyką. Autor wykazał się znaczną dyscypliną słowną, terminologiczną. Gdy trzeba było zaznaczyć odmienność, nie unikał tego (np. s. 74). Reprezentatywność kierunków, prądów w pedagogice *nowej szkoły* i *nowego wychowania* jest właściwa. Ujął bowiem najważniejsze idee oraz ich przedstawicieli. To samo dotyczy współczesnych teorii i nurtów wychowania. Starał się również uwzględnić „wielką nieobecność” w dziejach wychowania. Mowa tu o pedagogice religijnej, którą w różnym stopniu eliminowano lub pomniejszano. Dzięki temu nastąpiło pewne zrównoważenie treści i pomniejszenie skrajnie subiektywnych interpretacji historii wychowania. W dużym stopniu uwzględnił pozycje obcojęzyczne oraz wykorzystał niektóre źródła i najważniejsze szczegółowe opracowania w języku polskim. Tym samym uwzględnił ważne kryterium, jakim jest zgodność osiągnięć nauki z nauczaniem przez bezpośrednią